

AZ ÚJ OLASZ NACIONALIZMUS

AZ OLASZ NACIONALIZMUS tárgyilagos szemlélete ma szerzi fölött nehéz dolog. Folytonos világnézetig társadalmi és politikai ellentétek torlódnak körülötte, melyek a mai Európa legaktuálisabb kérdései. Talán ez a heves korszerűség okozza azt, hogy az emberek úgy érzik: a mai Olaszország megítélésében nincs helye a tárgyilagos magatartásnak, itt mindenkinek pro, vagy kontra állást kell foglalnia. A történetírás számára nem elég biztos ez a talaj ahhoz, hogy rajta megállhassanak a múlt vizsgálatának s a történeti értékelésnek hidegebb mérőeszközei. Az európai szellem sok képviselőjét pedig már eleve visszarettenti a diktatórikus államforma; a sok kávéházi entellektüell remeg, ha valahonnan a távolból érzi a tömegek erős lépteit. A szellem emberei évszázadok óta ösztönösen megszokták, hogy az angol, a francia, vagy a német szellemi és politikai formákhoz kössék a nemesebb értelmű Európa fogalmát. S az új olasz politikai életforma kétségtelenül eltér attól a hosszú úttól, amit az angol, francia és német gondolatok vágtak évszázadok óta. A mai olasz életforma korszerűségével szemben áll aztán egy másik korszerűség, az a gondolkozás, mely Európa életében nem lát egyebet, mint a kapitalizmus és a proletariátus harcát s e merev osztályozás során Itáliában a dekadens és széthulló polgári társadalmi rend előharcosát, rohamcsapatát gyanítja. Ez a gondolkozás a társadalmat az ú. n. horizontális tagozódás alapján igyekszik megérteni: ez a fölfogás azt jelenti, hogy az egymás alatt és fölött lévő rétegek — osztályok — helyzetük adottsága folytán szükségszerűen a legnagyobb nyomást gyakorolják egymásra, szükségszerűen harcban állanak egymással. Az osztályharc e materiális gondolatával szemben az olasz társadalomszemlélet a vertikális társadalmi tagozódás konstrukciójával felel; ez a racionális konstrukció azt magyarázza, hogy egy nemzet életéhez nem osztályharcra van szükség, hanem arra, hogy — függőlegesen metszve az egész társadalom szerkezetét — kiválasszuk belőle a vezetésre és a nemzetnevelésre hivatott elitet. A mostani Európát keresztül-kasul áthatották a világpolgári gondolkozás eredményei; Olaszország merészen szakított ezzel az örökséggel, mely a XVIII. század óta az európai szellemet jelentette. S ez a merészsége sokak haragjára elég ok. Tulajdonképp Itália őszintén járt el: a világpolgáris, fölvilágosodási gyökérzetű, humanista megfogalmazású frazeológiát eddig a legtöbb állam csupán arra használta föl, hogy vele lep-

lezze nemzeti önzését. Olaszország pedig most nyíltan bevallotta önző szándékait Európával szemben. S épp ez a legnagyobb vád, amit manapság az olasz politika ellen fölhozunk: kiszakadt abból az európai közösségből, melyet a XIX. század fogalmazott meg az örökérvényűség igényeivel az emberiség számára.

S épp ez a merész szakítás a XIX. századdal a legnagyobb bűn, melyet az európai közgondolkodás fölró Olaszországnak. Az európai gondolkodás jó része még ma is a XIX. és közvetve a XVIII. század tradícióiban gyökerezik. Ugyanekkor azonban elfelejtik Olaszország és a XIX. század egészen sajátosan alakult viszonyát. Akkor Itália nem termelhetett oly ideákat, melyek Európa sorsára alakítólag hathattak volna, hiszen csak kezdett ébredni az évszázados elnyomottság után. Természetes volt, hogy inkább ő fogadja be a XIX. századi Európa vezérlő eszméit. A francia és angol filozófia és politika s a német romantika eszméi kevés helyen hatottak oly mélyen, mint a risorgimento Itáliájában. Az is természetes, hogy Olaszország csak nehezen szabadulhatott föl ez alól az idegen szellemi uralom alól. Közben Európa megszokta, hogy az olasz szellem ne jelentsen már önálló színt Európa számára, amíg most olasz szellemi képlet gyökeresen meg nem változtatta ezt az állapotot. Az olasz szellemre voltaképp csak igen fölületesen hatottak a XIX. századi gondolatok, — bár a világ szemében az egész XIX. századi olasz történet nem volt egyéb, mint a liberalizmusért és a liberális eszmények megvalósításáért folytatott állandó küzdelem. A XIX. század elejének mozgékony hangulatához hozzátartozott az olasz szabadságküzdelem romantikus elszántsága és idealizmusa. De a század végére minden megmerevedett. A nagy küzdelmek kora lezárult. Európa önérettel hitte, hogy befejezte az emberi szellem fejlődését. Ebben az elégült korban Olaszországot szerény hely illette meg. Az emberek azt gondolták, hogy a renaissance-szal Olaszország végleg betetőzte önmagát s odaadta Európának, amit adhatott. Több már amúgy sem telik belőle, ami az emberiség hasznára lehet. Még emlékeztek reá, hogy az angol liberális minisztériumok jóakarata s a franciák segítsége mint támasztotta meg az olasz egységmozgalmak sikerét. Ez a segítség — bármily hasznos volt is az olasz ügynek, — mégis azt eredményezte, hogy a nagy nyugati nemzetek némi jóindulatú lenézéssel is tekintettek az olaszok felé. Jól ismerték az olaszok belső politikai, gazdasági és szociális nehézségeit. Jól látták, mint kényszeríti bele Olaszországot külpolitikai elszigeteltsége a neki nem kellemes osztrák szövetségbe. Ez a helyzet korántsem volt kellemes az olaszok számára s innen van aztán az a nagy könnyedség, melylyel az olasz lélek oly hamar szakítani tudott a XIX. századdal. A XIX. század bármennyire nagy kor volt az olasz nemzeti nagyság újból való megfogalmazása terén, mégis állandóan ott érződött a kor hangulatán egy idegesség, valami olyasféle érzés, hogy mindez ami benne történt, nem felel meg mindenben Itália múltjának és nagyságának s az olasz léleknek. Az olasz XIX. század csupa belső nyugtalanság és elégedetlenség. Az olasz nacionalizmus nem bír önmagára találni s folyton más-más módokon kísérletezik. Ennek a kísérletező hangulatnak, ennek az akkori Európába

való bele nem találásnak kell tulajdonítanunk az olasz lélek sokáig oly híres forradalmár hajlandóságait. Az olasz hazafiak nagy hittel és nagy gyakorlatlansággal igyekeztek most magukra alkalmazni a távoli Európa nem az ő formáikhoz szabott alkotmányos vívmányait, szabadságeszméit. E kísérletezések gyakran tartották izgalomban Európa konzervatív hatalmasságait. De minden ilyen kalandos és harcos kísérletben ott van a vágy: az olasz nemzeti lét modem megfogalmazásának a vágya, ami az egész XIX. században végig nem sikerült. Az olasz föld nem tudta magához idomítani az idegen eredetű eszméket. Talán jelképes is kissé: mikor a francia forradalom csapatai rátörték a hagyományos szellemi rendszerek s a kis államokra való széttagoltságban élő Itáliára, ahová ekkor kezdte vonzani a múlt nagysága s a romok romantikája az idegent, az olasz köznép értetlenül és gyűlölettel fogadta az idegen hadakat, melyek pedig elhozták neki a szabadság s egyenlőség boldogító és mindent megoldónak hitt jelszavait; csak a diákok, a városi honoráciorok s a szegényebb s műveltebb papok álltak a francia forradalmi eszmék mellé, a nép meg fölkelt ellenük... Bármennyire elmaradott volt ekkor az olasz nép, e magatartásában lehetetlen meg nem látnunk valami őszinte, ősi, ösztönös magatartást, valami régi és elfeledett latin jellemvonást, mely irtózik az idegentől s csak akkor fogadja be végleg, ha már minden részletét sikerült a magáévá ádényegítenie. A XIX. század olasz történetén nem érződik az italianitás sajátos hangulata s idegenül és szürkén áll a többi nagy olasz korok között. Nem volt hát nagyon nehéz az olasz szellemnek szembefordulnia a XIX. századdal, melynek más népek — főleg az angolok és franciák, vége felé a németek is — érezhették szépségét és nagyságát, az olasz csak kicsinységét és szomorúságát érezhette.

A XIX. század Európája örökkévalónak gondolta el önmagát. De közben egyre jobban megingott a bizalma önmagában. Európa többé már nem a szellemi egység klasszikus földje, hanem inkább a bomlás jelenségeic. Ma már az európai gondolat nem lép föl az örökkévalóság igényeivel. A süllyedő és pusztuló hajóról eloldják sorban sajkáikat a népek; most már magányosan indulnak el, önerejükben bízva az ismeretlen felé. Talán az 1918-as évek, a reájuk reakcióként jövő nacionalizmus éppúgy oka ennek az elkülönülésnek, mint a népek csalódása az európai közösség erejében és megfogyatkozott értékeiben. Az angol vüágbirodalom éppúgy elfordul az európai szolidaritás eszméjétől, mint Oroszország, vagy Németország. S még a franciáknál is egyre gyakoribb lesz ez az Európával szembeforduló gondolkozás: Maurras és Bainville, a francia integrális nacionalizmus nagy írói rengeteget korholják népüket azért, mert idegen eszmékért, a humanizmus és a népek szabadságának eszméicrt áldozta föl önmagát — lévén Franciaország valóságos kísérleti telepe évszázadok óta minden új politikai és szellemi ideának, — ahelyett, hogy önmaga erősítésére s minél tökéletesebb nemzeti elzárkózására gondolt volna. Pedig addig az európai humanitás és a jó európaiság fogalmát elsősorban a franciáktól tanultuk! Az európai egység, az európai humanitás fogalma egyre messzebbre tűnik szemhatárunk mögé. S minél messzebbre távolodik, annál jobban emelkedik eszménnyé s a szép

és jó fogalmává. A történeti gondolkozás előtt nyilvánvaló, hogy ez az európai egység voltaképp sohasem létezett s ha létezett is, épp az a folytonos ellentét, feszültség, dinamizmus, harc, végletesség jelentette, ami kiteszi az európai emberiség történetének legjavát. Európa, mint szellemi és politikai táj egyre bizonytalanabb, egyre veszélyesebb. Egy új népvándorlás kezdődött meg, mely az egyetemes Európától önmaguk mélységeibe vezeti a népeket. A veszély, a bomlás pillanataiban mindenki önmagára gondol. A népek törzsi tudata, családi érzése eddig nem ismert óriási méretekig felfokozódik. Olaszország vette a legelőbb észre ezt az éghajlati változást, mely a világháború óta átfogatja a régi Európát. Olaszország kezdte meg legelőbb az eltávolodást az egyetemes európai gondolat oly megfogalmazásától, melyet a XVIII. és XIX. század tradíciói szinte kötelezőleg előírtak.

Az új olasz életforma azáltal hozott meglepetést, hogy a 1920-as évek denacionalizálódni készülődő Európájában a nacionalizmust, a nemzeti erők koncentrációját jelölte meg követendő út gyanánt. Ez szembenállást jelentett egyfelől a marxista gondolkörrel, mely az emberi erők koncentrációját s a gazdasági lét újjászervezését a nemzeti és eddigi társadalmi és szellemi viszonyok lebontásával tartja elérhetőnek. A mai Olaszország is forradalomból született. De ennek a forradalomnak a lényege nem az, amit róla általában tartanak, hogy t. i. szakított a régi, liberális és a demokráciát dekadenciába fullasztó rendszerrel. A mai olasz rendszer forradalmat hozott maga Európa ellen! Elsőnek szakított a nyugati népek közül a XIX. századi szellemmel. A túlvirágzott európai gondolat egyre remegőbben veszi észre a titokzatos és komor erőket, melyek föltámadtak ellene. A XIX. századdal szemben itt a nagy változás: az európai gondolat többé már nem igényel világmait és örök érvényűséget önmaga számára. Fájva látja, mint hullanak el a XVIII. és a XIX. század eszményei, melyeket a mai egyoldalú közgondolkodás szeret magával az európaisággal azonosítani. A mai európai gondolkodást már veszélyeztetett helyzete is relativizmusra kényszeríti. Ebben a relativizmusban benne van a pusztulás lehetőségének a bevállása is. A mai olasz rendszer hasztalanul is tagadná, amit különben nem is tesz, hogy az általános európai bomlás terméke. A mai olasz életformában — az összes európai rendszerek közül a legvüágosabban — benne van ennek az európai anarchiának a bevállása. De egyúttal benne van egy erős voluntarisztikus elem is, az akaratban s az egész, organikus lényként fölfogott nemzeti lét akaratában való bizakodás is. Az akarat pedig eléggé idegen jelenség lett a mai Európában. Ez az akarat arra való, hogy az olasz nép eloldja magát a pusztuló és bomladozó Európától s megkeresse a maga külön lehetőségeit. Az európai szolidaritás hívei bizonyára rosszalással nézik e magatartást. A mai olasz gondolat tudatosan vallja ezt az erős akaratit hajlamot s vallja vele együtt az erő hitét is. Az erő hitére szükség volt akkor, mikor a háborús idők végén, egy rosszul sikerült és kiábrándító győzelem tanulságainak levonása idején kemény kézzel kellett letörni a belső zavarokat. Akkor a fasizmus ezzel az eljárásával magára vonta a baloldali Európa haragját s így már indulásakor gyűlölségek középpontjába került. A legfontosabb ellentét mégis ott

van az olasz rendszer és Európa között, hogy Európa relativista, a faszizmus meg önmagát s önmagának olaszországi létét illetőleg abszolútmra törekszik. Mivel hitvallása az erő s mivel ez az erő győzött, tehát joggal úgy érzi, hogy erre az abszolutista hitvallásra megvan minden jogcíme. A kétkedésnek még a lehetőségét is kizárja. Életformája a győzelem és az önbizalom. Az európai szellem meg az utolsó századok alatt nem volt egyéb, mint csupa finom kétkedés, a kétkedések valóságos rendszere.

EZ A KÜLÖNLEGES OLASZ szembenállás Európával, ez a talán túlzottnak is tetsző nacionalista elkülönülés, az olasz tudatnak az erő kultuszában való önmagáralálása a legkülönfélébb összetevőkből alakult. Történetileg túllép a XIX. századon s visszanyúl az olasz kis fejedelemségek emberi tradíciójához, a ravasz, óvatos és hatalmat minden erővel ápoló kényurakig, akik az olasz humanitásnak és értelemnek valóban ragyogó és értékes példányai. Aztán főleg Macchiavelli tanítására hivatkozik az erős fejedelemtől, az erő kultuszáról, az erőnek a közjó érdekében való kíméletlen fölhasználásáról. A régi olasz fejedelmek és Macchiavelli tanítása már azért is az olasz nacionalista tudat kedves példái, mivel a XVIII. és XIX. századi humanista és fölvilágosodási tanok egyebet se tettek, mint elítélték és cáfolták és meghamisították a Principe nagy szerzőjének tanításait. Az olasz nemzeti tudatban benne van az a kellemetlen érzés, hogy Macchiavelli helytelen színbe való beállításával s az emberi aljasság példájául való föbüntetésével sérelem esett az olasz jellemre: az európai köztudat aszerint ítéli meg ma is öntudatlanul az olasz politikát, hogy mennyi macchiavellisztikus színt tud meglátni benne itt-ott. S emellett még egy érdekes tanulságot lát a mai olasz érzés a régi kisfejedelmek és Macchiavelli példájában. Az erő és az élet kultuszát tanulja tőlük. Ha van az olasz politikának történeti tradíciója, — akkor ez az erő kultusza lehet. Az olasz ember, az olasz föld hallatlan vitaiizmussal teli. Intellektus és a test nem külön fogalmak, mint másutt Európában. Az olasz ember különben is mindig közel érezte magát a természethez. A történet folyamán gyakran feltörő vad ösztönei s még ma is folytonos fékezhetetlenséggel élő, de a diktatúra által egy cél felé irányított indulatai a természettel való megbontatlan közösségét mutatják. Az olasz emberben így van valami sajátos kettősség. A természettel való öntudatlan és mély közösség, melyet főleg a világtól elzártabb helyek embereiben figyelhetünk meg, a tájba s az animális életbe való ősi beleolvadás mellett ott áll a legteljesebb tervszerűség és racionalizmus, aminek Macchiavelli és a régi fejedelmek politikája a tanúbizonysága. Az olasz ember így mintegy tradícióul kapta az élet teljes és folyamatos szemléletét. Ezt a szintetikus látást igyekszik most alkalmazni politikájában is. Ne feledjük el: bármennyire igyekszik ma az olasz lélek a renaissance politikai tradíciójával való közösség kimutatására, ez a tradíció inkább emberi és inkább a legújabb idők terméke, mintsem a valódi kontinuitáson alapuló. Innét van az, hogy a mai olasz nemzeti politika csupán most teremt tradíciókat magának, voltaképp tehát fiatal politika, mint ahogy fiatal termék a mai olasz

nacionalizmus is. Ez a természettől és történettől adott fiatalosság magyarázza meg az olasz politika lendületét és nem egyszer érdekes meglepetéseit, ugyanakkor, mikor emellett az ösztönösség mellett egyúttal rengeteg racionalizmus is van benne s ez a latin természetnek a német új misztikus beállítottságú politikával szemben előnyös sajátja.

Ha az olasz nacionalizmus további összetevőit keressük, akkor leginkább a családi közösségi tudat ereje ötlük elénk. Nagy tévedés lenne ezt az olasz családi-nemzeti közösségtudatot összetéveszteni a német nacionalizmus faji elgondolásaival, vérközösségi misztériumával. Az olasz nacionalizmus családi tudata szintén latin gyökéretű. A latin családot nem a vérközösség tartotta össze, mint a germán családot, — a latin család ereje a közös családfőben, a közös főhatalomban volt s a latin család nemcsak leszármazás, de örökbefogadás útján is gyarapodhatott. A latin közösségi gondolat a leszármazásnál sokkal nagyobb gondot fordít a lélek, a közös szellem etikai jellegű közösségére. A franciáknál ugyanez a nemzeti gondolat alapja. De a franciák kevesen vannak s ezért szívesen fogadnak indigénákat maguk közé, kik a legtöbb esetben nem is egy generáció után már valódi franciáknak számítanak. Az olasz szapora nép, nincs most szüksége erre a mesterséges adopciora, ami bevett forma a franciáknál. De az olasz nemzeti tudat lényegén ez a tény mit sem változtat. A szegény és szapora olasz nép családi érzése már természettől fogva nagy és erős. Most ehhez hozzájárult a fasizmus hatása, mely amúgyis nagy gondot fordít a családi gondolat ápolására s azt még tovább fejleszti, a nemzeti és állami közösség határáig. Épp az államiság gondolata az, ami oly szabatosan elkülöníti az olasz államgondolatot — a diktatórikus állampolitikai forma minden látszólagos azonossága ellenére is — a német nacionalizmus fölfogásától. A német népközösség alapja a vér, a vérségi értelemben fölfogott család; a németség politikai formája a faj, a németségnek nincsenek állandó és szabályos határai: Volk ohne Raum, a németség messze túlterjed a német államok határain, a németség nemzeti tudatában mindig fontos szerepe volt a nemzeti nyelvnek, mint a nemzetiség megjelenési formájának és kifejezési eszközének. Az olasz nemzeti tudatban a nyelv nem jelentett nagy problémát. Macchiavelli politikai gondolataiban s az olasz egység valamennyi előmozdítójának törekvéseiben ugyan ott van az állandó terv, hogy az egyesült Itália addig a legvégsőbb határig terjesztessék, ameddig olaszul beszélnek s az olasz romantika írói csodálatos szép sorokkal ünnepelték az olasz nyelvet. De az olasz nyelv mégis sosem érezte a visszaszorítottság az elnyomottság s a folytonos tökéletesedni-vágyás küzdéseit, mint akár a német nyelv, vagy a többi középeurópai nyelvek. Az olasz nyelv előtt mindenki behódolt s volt idő, hogy ez volt a bécsi udvari társaság nyelve is: I. Lipót és III. Károly, Mária Terézia atyja idején. Az olasz népnek nem az olasz nyelv élete volt évezredek problémája, hanem az állam. Az olasz nyelv folyton élt, nőtt, szépült, hódított, Európa legelőbb kifejlett modem nyelve volt ez, — de az olaszágnak nem volt állama, egységes, összefoglaló nemzeti létközössége a római birodalom bukása óta, ahol ezerfelé széthúzó

erőit összefoghatta volna. A renaissance gondolkozói, pápai politikusai hasztalan sírtak a szegény Itália fölött, mely a betolakodó barbárok áldozata lett. Az olasz népnek s az olasz nemzeti tudatnak nem volt élménye az állam. Innét van aztán az, hogy a mai olasz gondolkozás határozottan etatista s a szociális föladatokat elvállaló államot totálisan gondolja el. Az erős államiság újdonság még az olasz lélek előtt. A liberális egyesült Olaszország gyöngé állam volt; az egység megvalósult, de éppúgy készületlenül és gyöngén találta az olasz népet, mint Magyarországot 1848 és 1867 és a szabadverseny és a liberalizmus. A demokrata és a liberális államisághoz az olasz népnek nem fűződnek kedvező emlékei, ennek a liberális olasz államgondolatnak különben sem voltak mély gyökerei a nép között s inkább a folytonos zűrzavar, a pártviszályok, a panamák, a vereségek emléke kapcsolódott hozzá, mint a nemzeti egység nagy gondolata.

A fasizmus állama úgy indult el, hogy döntő élményévé és élet-elemévé legyen az olasz nemzeti tudatnak, mint a szervezett kisebbség állama. A fasizmus szociológiája a nemzetnevelő elit szociológiája s az elit mindig kisebbség, de épp szellemi és erkölcsi kiválóságánál fogva joga van mindenáron az állam vezetésére, joga van rá, hogy ezt a hatalmat akár erő árán is kezébe vegye. A fasiszta elit feje fölött éppúgy ott ragyog a választottság és a nagy föladatokra való hivatottság ösztönösen kisugárzott karizmája, akár Mussolini feje fölött. A fasiszta államgondolat így lényegében emberi, csak hogy elsősorban is a kiválasztott emberek ügye a nemzet egyetemének érdekében. S hogy ki a választott? Erre nincs felelet. Mi a választottság ismérve? Talán a siker. Az állam így az olasz politikai gyakorlat által éppúgy nem nyeri el azt a szilárd állandóságot és történeti folytonosságot, ahogy nem nyugodott a jogfolytonosság alapján Macchiavelli állama sem. Minden az emberen múlik. Másutt ez talán nagyon alapos aggodalmakra adhat okot. De az olaszoknál a népszellem természetes vitaiizmusa élteti az államot, nem a jogi formulák. A latin család szilárd és a pater familias tekintélyével egyedül szabályozott kerete tér vissza óriási méretekre nagyítva a mai olasz államgondolatban. Mussolini a XIX. század avult fogalmának tartja azt a fölfogást, hogy a nemzet szüli az államot, — ez a naturalisztikus fölfogás nem felel meg az olasz nép mai szükségleteinek. Ellenkezőleg: az állam hozza létre a nemzetet! A nép: akaratot jelent, — a nép akarata pedig a szervezett állammal egyenlő — az állam jelképezi egy nép egyetemes etikai akaratát, mert a fasiszta fegyelem az államot csakis etikai, magasabb értelemben hajlandó fölfogni, szemben a szabadversenyliberalizmus áUamfogalmával. Az állam ezen etikai koncepciójából erednek aztán az állam szociális föladatai, — hogy a nép valódi életformájává lehessen az állam, ehhez az államnak gondoznia kell, a család gondosságával a nép életét. Az olasz állam azonban nem merev konstrukció: az állam a folytonos fejlődés, levés, az állam az egész nép testet öltött szelleme. Az olasz állam totalitárius, azaz számot tart az egyetemes nép összes etikai, szellemi és szociális eredményeire. Az olasz állam, vallja Mussolini, harcot hirdet a XVIII. század ellen: nem tartja lehetőnek a földi boldogságot (amit a XVIII. század némely

racionális követelmény megvalósítása révén elérhetőnek tartott) s nem teleológikus, nem törekszik mereven egy cél felé; a merev célkitűzések dogmatikusak és életellenesek. A fasiszta állam ezért akar mindenben beleolvadni az élet ütemébe, a fasiszta állam vitalista. Mindennek központja a földi életben az ember, a negatív és optimista tanok az élet központját kívül helyezik az emberen. Pedig minden a szabad akarat fordul meg, ember és világ viszonyát a szabad akarat alapján a világgal szemben álló ember dönti el.

A fasiszta állam tehát éppúgy a harc, az erő állama, ahogy a fasiszta mozgalom is az erő és az erőben való abszolút hit mozgalma volt. A fasiszta teoretikusok ma már különös gonddal kiemelik, hogy a fasiszta gondolat erőt, elsősorban szellemi erőt ért. De ez maga nem változtat annak lényegén, hogy a fasiszmus eleme a folytonos harc és küzdelem. A fasiszta fölfogás az államot történeti értelemben fogja föl, az ember csak mint az állam, a történetileg fölfogott állam tagja értékes előtte. De az embernek épp ezért a történetiségért harcolnia kell. Az élet folytonos áramlás és harc s az embernek e harcban meg kell bizonyítania önmagát. A fasiszta filozófia harcos és militarista filozófia s megveti a pacifizmust, akár az öngyilkosságot... A nagy filozófus, Giovanni Gentile hosszan és lelkesen dicséri a harcot, a háborút: mert a háborúban azt a kollektív akaratot, azt a közös etikai lelkesültséget, azt a révületet, azt a mindent elsöprő izgalmat dicséri, mely egyétforrasztja a nemzet minden egyes tagját. A háború a legnagyobb élménye a nemzet életének, hirdeti az olasz történetfilozófia. A háború a fiami nemzetek sajátja, mert harc az élet és harc a fiatalság. A fasizmus a fegyveres békét hirdeti. Az olasz népnek mindig készen kell állania. Mussolini és köre e háborús filozófiájának gyökerei a világháborúig nyúlnak vissza. Akkor, még az olasz semlegesség alatt Mussolini ugyanezen okokból követelte viharosan a háborúba való beavatkozást; ezzel akarta fölrázni a letargiába süllyedt olaszokat.

NAGYOBB ELLENTÉTET ma már képzelni sem lehet, mint a háborúelőtti Olaszország és a mai. Az a csöndes kispolgári élet világa volt. A nagyvárosok gyorsan és viharzóan fejlődtek, de az olasz élet otthona mégis a vidék maradt, vagy a kisváros. S az olasz kisvárosok szomorúsága ma is jól érzékelteti velünk ezt a zárt, körülhatárolt hangulatot. Róma mellett az apró polgári villanegyedek, a kis és csüggedt kertek, az alkonyban sétáló kecskeszakállas öregurak s a sok anyaságban megtört öreg nő, egy-egy pillanatra visszavisznek bennünket ebbe a régi, kispolgári Itáliába, mely ma már szinte történelem. A munka és a folytonos szorgalom ideje volt ez a kor és némi borzadállyal hallgatta D'Annunzio extázisát, mely a végtelen olasz jövőről s a nagy múltról beszélt, vagy különös dekoratív nyelven szólaltatott meg dekadens, távoli életérzéseket — s még nagyobb iszonyattal hallgatta a fiiturista apostol, Marinetti poézisét, amint a szükkörű, nyárspolgári világgal szemben hirdette egy új harcias és kemény kor, egy új latinítás eljövételét, a gazdag és dübörgő nagyvárosok frenezisét, a motorizmus diadalát, a repülőgépek és autók berregő szépségeit, a motorizmusban testet öltő új rómaiságot s köve-

telte a romantikus Velence elsöprését az olasz jövő útjából, mint amely gátolja a múlt nyúgeitól fölszabadulni akaró olasz lélek szabad szárnyalását ... Mindkettőnek nagy szerepe lesz majd az olasz modem életérzések s az új olasz nemzet-tudat kialakításában. De a XIX. század vége s a XX. század eleje nem értette még meg ezt a szellemet, mely aztán a fasizmusban megtalálta a maga végső kibontakozását. Ez az olasz kor még beérte viharos és alaktalan tüntetésekkel a meg nem váltott — irredenta — területek miatt s különben nem várt semmit az élettől. Fogazzam, a nagy regényíró találta ki ezt a szomorú nevet, mely oly jellemző erre a szükkörű, századeleji olasz életre: *piccolo mondo antico* ...

A háborúelőtti idők öreges Olaszországgal szemben a mai Itália a fiatalság országa. A diktatúrát a fiatalság tömegei emelték föl s azok tartják fönn azóta is. Kívülről és messziről nem lehet ezt a hangulatot megérteni. De talán van mélyebb magyarázata is annak az extázisnak, mellyel az olasz fiatalság — melynek nagyatyái egykor a liberális szabadságeszmék harcosai voltak — fölvállalta a diktatúra ügyét. Egyfelől talán az általános nemzeti extázis, az új dolgok varázsa volt az, mely a fiatalokat a fasiszták közé vonzotta. Akkor — az 1920-as években elsősorban az otthoni dolgokkal elégedetlen frontharcos nemzedékek álltak Mussolini mellé. Ma már a nevelésnek is nagy szerepe van abban, hogy az olasz fiatalember a fasizmus soraiban találja meg egyetlen helyét. A fasizmus szinte vallásos hitté vált ezeknek a nemzedékeknek a lelkében. A fasizmus abszolutumra tör — tehát már eleve is igyekszik távoltartani a fiatalok leikétől a kétkedést... De ez könnyű dolog Olaszországban! Az élet oly gazdag és oly közvetlen, hogy a politika aránylag mellékes dolog. Aztán Mussolini diktatúrájának s a fiatalságnak viszonyára még inkább jellemző az is, hogy ezt a diktatúrát a fiatalok maguk csinálják, ez a diktatúra a művelt és tanult fiatal olaszok uralmát jelenti... S a diktatúra maga is eléje megy minden oly törekvésnek, mely fiatalságot jelent. Nem is annyira a kor fiatalsága a fontos, de a léleké és a szellemé. Pirandellót, a nagy drámaíró a fasizmus emelte ki elszigeteltségéből. Az Öregedő és magányos extázisaiban meg nem értett D'Annunzio politikai vágyait a fasizmus valósította meg. A hivatalos olasz irodalom- és művészetpolitika a legmodernebb irányok híve. A futurista poézis államilag elismert, szinte félhivatalos irodalom. Marinetti, a futurizmus ma már alkonyodó korú vezére akadémikus és szinte nemzeti nagyság. A simafalu modem építészet az olasz állami építkezések hivatalos stílusa. Az olasz nemzeti büszkeség nem nyugodott bele, hogy a legmaibb architektúra föltalálásának dicsősége idegené: Le Corbusier-é legyen. Ezért a mai síma — neoprimitívnek nevezett — stílus gyökereit visszavezetik a délolasz és szicíliai falusi építészet egyszerű, nagy síkokban tagolt kubusziig, hogy így bizonyítsák be a modem formákhoz fűződő történeti és emberi folytonosságukat. Ezek a monumentális síma épületek, a maguk egyszeri! formáinak ösztönös lendületével méltó kifejezői az olasz nemzeti szellem modem lényegének. S különös paradoxonja a mai olasz szellemnek: a fasizmus magát tudatosan vallja reakciós rendszernek, reakciónak a XIX. századi Európa ellen s ugyan-

akkor azokat a legmaibb stílusirányokat és azoknak épp legszélsőbb hajtásait karolja föl, melyeket más konzervatív országokban nem egyszer bolszevista művészetnek bélyegeznek ... A fasizmus elébe megy a fiatalságnak, megkönnyíti annak szellemi kibontakozását s talán fölösleges is itt külön elmondanom, mily nagy eredménye van annak, hogy az állam szeretettel, a családi érzés ösztönös melegével gondozza gyermekeit s hogy ezek a fiatalok a mai életre, a mai dolgokra épp a legmaibb stílusú, a kor szellemét mindenben visszatükröző egyetemeken, iskolákban, sporttelepeken készülhetnek elő. Itália kezdi átvenni nemcsak a latin világban, de az európai emberiségen belül is Franciaország humanista hivatásának szerepét — önmaga próbálja ki és mutatja be az emberiségnek a jövő lehetőségeit.

S itt joggal felvetődik az a kérdés: vájjon mit jelent a mai Olaszországnak a diktatúra, mint az olasz nemzeti lét manapság egyetlen lehetséges formája? Vájjon nem pusztán önkényuralom-e csupán, ahogy azt a külföldi fasisztaellenes propagandisták hirdetik? Az olasz diktatúra elleni vádak nagyrésze a helyzet nemismeréséből, vagy a politikai elfogultságból ered. Az olasz diktatúra népjóléti jellege egyre nyilvánvalóbbá válik s rendszerint épp a szociális oldal az, amelyet leginkább szoktak támadni az olasz rendszerben. A diktatúra és demokrácia nagy dilemmájának e ponton már nincs jelentősége. Az olasz nép a maga racionális belátásából elfogadta Mussolini vezetését: belátta, hogy szüksége van erős vezetésre s erős államra. Hiszen láttuk, hogy több mint egy ezredéve az olasz nemzeti létnek mindig az állam volt a legnagyobb problémája. A tömegek extázisa Mussolinit egyre nagyobb választottsági hivatástudattal ruházta föl. S ugyanekkor az olasz tömegek is lelkesen vállalják a diktatúra föladatait. A katonai fegyelem, a masírozás ma már szinte elemi jellemvonása és tartozéka az olasz életnek. De az olasz masírozás nem merev, életelen, egyénieden, mint a németeké. Az olasz masírozás hullámos, mozgékony s szinte érezni benne, hogy az emberi individualitás mennyire megmarad önmagának, ahogy az olasz tömegben nem olvad sohasem föl annyira az egyén, mint például a német sokaságban. Az olasz tömegen érezni az egyénenként kialakult lelkesedést, az olasz tömeg nem a német „Volk“, hanem az államilag nevelt s az egyes ember lényét nem érintő, el nem tipró latin „populus“ ...

S mivel az olasz nép meggyőződött róla, hogy a diktatúra által hozott erős nemzeti fegyelem és koncentráció a javára van, ezért adja magát oda kész és lelkes eszközül a diktatúra szándékainak. Itt világosodik meg olasz vonatkozásban a tömeg és diktatúra viszonya. Az olasz diktatúra számtalan jelét adta a maga népjóléti jellegének. Mikor az abesszín háború megindult — s azóta is — az olasz nép ezt a háborút úgy fogta föl, mint szociális szükségletet, nem mint imperialista hódítást. Az olasz nép tudatában Itália úgy él, mint sokgyermekes, szegény proletáranya, a proletárok hazája. Ilyen értelemben minden darab föld megszerzése az olaszok számára szociális szükségesség. S minden ilyen lépés, mely arra irányul, hogy Itália Európa előtt növelje a maga hatalmát, presztízsét és gazdagságát, voltaképp az olasz proletárnép kedvéért történik. Az olasz nacionalizmus így hor-

gonyozta le magát a nagy tömegek szívébe. Az olaszok a maguk és az európai hatalmak viszonyát úgy fogják föl, mint egy nagy és szegény nép osztályharcát az önző, kapitalista, túlhízott Európa ellen. Az olasz nemzeti tudat e kettős — szociális és nacionalista — értelme a tömegek lelkében szorosan összefonódott.

De a jelenen túl az olasz diktatúra s az olasz nacionalizmus mai formája mély gyökereket ereszt a múlt felé is. Hiszen minden népnek, minden rendszernek merész igényei vannak az örökkévalóság előtt. Minden nép és minden rendszer egyszerre akarja magát igazolni ezzel a folytonosságkereséssel a múlt és a jövő előtt. Ilyenkor tűnik ki, hogy a nacionalizmus mai fogalmai mennyire nem időtállóak, mennyire változó értékűek. Nép és nemzet s állam fogalma folyton változott; az emberiség mindig más és más tartalmat tulajdonított nekik. A nemzeti tudat tradicionális tényezői és hagyományai mellett ez a folytonos fogalombeli mozgékony, eltolódás és változás nehezé teszi a tárgyilagos vizsgálódást a nacionalizmus kérdéseiben, ahol a legtöbbször minden érzelmeken és hangulaton fordul meg. Az olasz nemzeti tudatot Itália hatalmának emelkedése egyre erősebb repüléssel ragadja Róma ősi eszménye felé. Midőn a fasisztamozgalom egyik történetírója jellemezni akarja a német és olasz rendszerek közti különbséget, azt mondja: az olasz szellem nem tud a fajiság fogalmával mit kezdeni, az olasz diktatúra nem az ilyen megfoghatatlan és meghatározhatatlan romantikus és ködös misztériumok után indul, hanem mind jobban visszatér Róma eszményeihez. Az európai emberiség hosszú évezredek Róma-élménye így egy új színnel gyarapszik. Ma Olaszország Róma nevében — a Pax Romana értelmében — tulajdonít békeszerző hivatást magának Európa dolgaiban s Róma nevében formál igényt a Földközi-tenger uralmára is. A fasiszta csapatok tudatosan élesztik föl a római légiók tradícióit. Itália egy új Európát vár, amelyet majd a maga római gondolatai szerint alakíthat. Nem is olyan régen — még a világháború végén is — a modern rómaiság gondolatát Franciaország tartotta fenn privilégiumul magának. A francia köztársaság és császárság teli volt római szimbólumokkal. Most az új olasz nemzeti tudat merít a római eszményből erőt. Nem is oly rég még magányosan álltak a háború előtti Olaszországban a költők, kik az új latinitásról álmodoztak. Carducci kemény, komoly és áradó ódáit éppoly távoli ködökön át érezték meg csupán a „piccolo mondo antico“ emberei, mint D’Annunzio szép szavait, vagy Marinettit, aki most az abeszíni győzelemben beteljesedve láthatja álmát a motorizált latinitásról: hiszen ezt a háborút az olasz sofőrök nyerték meg a maguk páratlan rohanásaival és ütemével... Róma felé most meghatódottsággal és szeretettel gondol vissza az olasz ember, mint nemzeti léte és nagysága legtokéletesebb foglalatára s Róma örök eszménye nevében akar örökkévalóságot a maga modern nemzeti létének is.

GOGOLÁK LAJOS